NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM

Hadtudományi Doktori Iskola

TÉZISFÜZET

Molnár Zoltán:

A nők szerepe az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erejének kötelékében az első világháború időszakában

című doktori (PhD) értekezéshez

Témavezető:

Dr. Hausner Gábor László ny. alezredes

Budapest, 2026

TARTALOM

A kutatási téma aktualitása, újszerűsége, valamint a tudományos probléma megfogalmazása 3
Kutatási kérdések és hipotézisek..... 9
A kutatás célkitűzése és módszertana 10
Az értekezés felépítése..... 11
Összegzett következtetések 12
A hipotézisek vizsgálatának eredményei-új tudományos eredmények..... 18
Ajánlások..... 20
A kutatás eredményeinek felhasználhatósága..... 20
Új kutatási irányok..... 20
A szerző publikációs listája..... 22
A szerző szakmai-tudományos életrajza..... 23

A kutatási téma aktualitása, újszerűsége, valamint a tudományos probléma megfogalmazása

A 20. század egyik legmeghatározóbb történelmi eseménye, az első világháború nem csak a hadtörténelemben jelent korszakhatárt, hanem többek között a nők társadalomban betöltött szerepének a korábbi időszakokhoz képest történt alapvető megváltozása tekintetében is. Kétségtelen tény, hogy az első világháború alatt a nők szerepe változott meg a társadalmon belül a legnagyobb mértékben Magyarországon. Az Osztrák–Magyar Monarchia egészében a férfinépesség bevonulásával és a különböző hadszíntereken történő bevetésével párhuzamosan, számos területen vették át a férfiak feladatköreit a hadigazdaságban, a hátországban, kivették részüket a katonai adminisztráció, továbbá az egészségügyi intézmények, kórházak munkájából, illetve néhányan nem riadtak vissza a harcokban való aktív részvételtől sem. A világégés idején az Ausztria–Magyarországgal szövetséges hadviselő államokban és az antant országokban is hasonló folyamatok mentek végbe. Látni kell, hogy a tendencia már a 19. század utolsó harmadától megindult Nyugat-és Közép-Európában, a dinamikus gazdasági fejlődésnek és az abból következő társadalmi változásoknak köszönhetően a nők egyre nagyobb számban kapcsolódtak be a közoktatásba, szereztek képesítést és helyezkedtek el a munkaerőpiacon, mind több pálya és egyetemi szak vált elérhetővé számukra. Az első világháború abban jelent fordulatot, hogy a tradicionális szerepkör felerősödése mellett olyan szegmensekben is számottevő mértékben jelentek meg a női szereplők, ahol ezt megelőzően kevésbé, vagy csak minimális létszámban képviseltették magukat.

Bár a háború után sokan kénytelenek voltak visszatérni a tűzhelyekhez, a világ mégsem lett már ugyanolyan, mint korábban, hiszen számos országban választójogot kaptak a nők, jónéhány munkakörben és egyetemi képzésben állandóvá vált a jelenlétük. Jól illusztrálja ezt a változást az első pilótanők (Steinschneider Lilly, Aemelia Mary Erhart, majd később Jacqueline Auriol) megjelenése. Ekkor vette kezdetét az a folyamat, amely a második világháborún át (lásd: Borisz Vasziljev1969-ben napvilágot látott *A hajnalok itt csendesek* című regényét a szovjet női katonák tragikus példájáról) napjainkig tart a nők hadseregben való jelenléte terén. 2023-ban például az amerikai fegyveres erők kötelékében 225.119 nő szolgált, ami a teljes személyi állomány 17,7%-át tette ki.[1] A Központi Statisztikai Hivatal

[1] U.S. Department of Defense: *2023 Demographics Profile of the Military Community*. Washington, D.C., Office of the Deputy Assistant Secretary of Defense (Military Community and Family Policy), 2024. 18.

adatai szerint 2024-ben a Magyar Honvédség tiszti és tiszthelyettesi állományában 3513 nő szolgált, ami e személyi kategória 23,6%-át tette ki.[2]

A nők azonban bármilyen fontos szerepet is játszottak, a tárgyalt korszakban nem váltak egyenlőekké, hiszen „csupán" a hős férfiak erőfeszítéseit támogatták. A modern társadalmi viták és a nők katonai szerepvállalásával kapcsolatos ellenérzések is jól illusztrálják a nemi szerepekkel kapcsolatos ideológiai feszültségeket. Ennek a lenyomata a neves brit hadtörténész, John Keegan *A Hadviselés története* című munkájának alábbi néhány sora, amelyben arról értekezik, hogy: „*A hadviselés… az egyetlen emberi tevékenység, amelytől a nők – a legjelentéktelenebb kivételekkel – mindig és mindenhol elkülönültek… a nők… nem harcolnak. Ritkán harcolnak egymással, és soha semmilyen katonai értelemben nem harcolnak férfiakkal. Ha a háború olyan régi, mint a történelem, és olyan egyetemes, mint az emberiség, akkor most be kell lépnünk abba a rendkívül fontos korlátba, hogy ez egy teljesen férfias tevékenység."*[3]

Hasonló kijelentést tett Doug Wilson lelkipásztor (az Idaho államban működő Reformed Evangelical Churches, CREC, társalapítója: „*nem hiszem, hogy a nőknek vezető pozíciókat kellene betölteniük a hadseregben, vagy hogy alkalmasak lennének kiemelt harci szerepek ellátására*". Ugyanez a szemlélet tükröződik a regnáló amerikai védelmi miniszter, Pete Hegseth több nyilvános megszólalásában is. 2025 augusztusában például egy olyan videót osztott meg, amelyben több lelkipásztor azt állítja, hogy a nőknek többé nem kellene engedélyezni a szavazást.[4] 2024 novemberében Hegseth még azt taglalta, hogy szerinte nem kellenek nők a katonaságba, mert a kizárásuk az egyik záloga a hatékonyságnak.[5] 2025-ben már árnyaltabban fogalmazott, amikor kijelentette, hogy engedélyezné a nők további szolgálatát mindaddig, amíg azok ugyanazoknak a kritériumoknak felelnek meg, mint a férfiak.[6]

A nemi szerepekről alkotott konzervatív felfogások tehát a 21. században is tovább élnek, és nem kizárólag politikai, hanem társadalmi és családi szinten is hatnak. A hadseregben szolgáló nőkkel szembeni sztereotípiák egyes családok esetében visszatartó erőként jelennek

[2] Központi Statisztikai Hivatal: *Magyar statisztikai évkönyv, 2024.* Budapest, KSH, 2025. 5.7.1. táblázat. 416.
[3] Keegan, John (2002): *A hadviselés története*. Budapest, Corvina Kiadó, 80.
[4] *Az amerikai védelmi miniszter megosztott egy videót, amiben a nők szavazati joga ellen szólalnak fel.* Online: https://24.hu/kulfold/2025/08/10/pete-hegseth-vedelmi-miniszter-amerika-nok-szavazati-jog-botrany/
[5] Flaherty, Anne (2025): *Hegseth softens stance on women in combat, calls for policies already in place.* ABC News. Online: https://abcnews.com/Politics/hegseth-softens-stance-women-combat-calls-policies-place/story?id=117669190
[6] U.S. Senate, Committee on Armed Services: *To Conduct a Confirmation Hearing on the Expected Nomination of Mr. Peter B. Hegseth to be Secretary of Defense.* Washington, D.C., 2025. 11–13., ill. 54.

meg, ami miatt nem támogatják női hozzátartozóik katonai pályaválasztását, míg mások számára éppen ezek a körülmények jelentenek motivációt és erősítik a katonai hivatás iránti elköteleződést. Mindezek kihatnak a nők katonai és politikai lehetőségeire, amelyet hadtörténeti és társadalomtörténeti megközelítésben vizsgálok, különös figyelmet fordítva a női szerepvállalás lehetőségeire, illetve korlátjaira, ezzel is hangsúlyozva a téma aktualitását.

A fenti példák jól alátámasztják azt az általános közvélekedést, amely szerint a hadviselés, a háború a férfiak dolga, a nők pedig legfeljebb csak segítő szerepekben tűntek fel ezzel kapcsolatosan, hiszen oly távol áll jellemüktől ez a tevékenység. Kutatásom egyik alapvető kiinduló kérdése éppen az volt, hogy ez a széles körben elterjedt felfogás mennyiben felel meg a történeti valóságnak.

Másrészt mindig is meg szerettem volna ismerni alaposabban a kortársak által csak Nagy Háborúként emlegetett esemény történetét. Ük-, déd- és nagyapáink generációjának harca volt ez, akik a fronton és az azt ellátó hátországban egyaránt megtapasztalták a világháború borzalmait. Aligha akadt olyan család, amelynek ne lett volna legalább egy férfi tagja a hadszíntéren, így az első világháború valóban mindannyiunk közös történetének részét képezi. A tankönyvekben jellemzően elsősorban a harctéri eseményekkel ismerkedhettünk meg, engem azonban mindig is érdekelt a hétköznapi emberek sorsának alakulása is. Szerettem volna megérteni, mit kellett átélnie a hátország lakóinak, milyen nehézségekkel szembesültek, miként próbáltak segíteni a rászorulókon, és milyen tényezők tették lehetővé a háború éveken át tartó fenntartását.

A témával először a 2014-es centenárium alkalmával foglalkoztam részletesebben. Ekkor írtam meg *A háborús hátország megpróbáltatásai* című OTDK-dolgozatomat, amely a szekció tíz legjobb pályaműve közé került, és egyben a történelem alapképzésen benyújtott szakdolgozatommá vált. Majd 2018-ban, immáron a nőkre fókuszálva, a szakirodalom mellett elsősorban primer sajtóforrásokra támaszkodva készítettem el történelem mesterszakos diplomamunkámat. Ezek a dolgozatok azonban leginkább a társadalmi vonatkozásait vizsgálták a kérdéskörnek, ugyanakkor elkészítésük során nyilvánvalóvá vált számomra, hogy a nők meghatározó szerepet játszottak a konfliktus idején nem csupán a számukra korábban kijelölt hagyományos területeken, hanem a hadigazdaságban, a hadiüzemekben és a katonai kórházakban, sőt a hadszíntereken is. Mindezek adták összességében az indíttatást a Hadtudományi Doktori Iskolába való jelentkezésre és a disszertáció megírására. Alapvető célkitűzésem a civil jellegű hadtörténeti megközelítés helyett a téma hadtudományi

vonatkozásainak feltárása, elemzése, valamint a megfelelő tanulságok és következtetések levonása.

A disszertáció témája a nők szerepe az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erejében az 1914–1918 közötti időszakban. A címben szereplő „Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres ereje" fogalma alatt a dualista állam fegyveres szervezeteit értem, vagyis a közös hadsereget (*k.u.k. Armee*), a császári és királyi haditengerészetet (*k.u.k. Kriegsmarine*), a magyar királyi Honvédséget, a császári-királyi Landwehrt, valamint a népfelkelést. E szervezet felépítését a kiegyezést követő véderőtörvények, mindenekelőtt az 1868. évi XL. törvénycikk határozta meg.[7] A disszertáció középpontjában azok a nők állnak, akik a Monarchia fegyveres erejében vagy annak működéséhez közvetlenül kapcsolódó szervezetekben és szolgálatokban tevékenykedtek a Nagy Háború időszakában. Ennek megfelelően a vizsgálat nemcsak a katonai szervezet alkalmazásában álló nőkre, hanem a fegyveres erő működését közvetlenül támogató egészségügyi, gazdasági és egyéb háttérszolgálatok női résztvevőire is kiterjed.

A dolgozat elemző nyelvezete következetesen a *„nők", „női szereplők" „női személyzet", „női asszisztensek", „női munkavállalók",* illetve *„női segéderők"* fogalmakat használja. A korabeli forrásokban megjelenő normatív vagy paternalista megnevezések *(„honleány", kisasszony, diákleány „hölgy")* kizárólag idézett vagy elemzett forrásnyelvként jelennek meg.

A disszertáció a hadtörténeti, társadalomtörténeti és nőtörténeti megközelítések metszéspontjában helyezkedik el, ugyanakkor fontos rögzíteni, hogy nem gender-alapú elemzést alkalmaz. Két domináns irány van jelen a dolgozatban: a klasszikus nőtörténet, ami a nők láthatóvá tételére, életrajzi és társadalmi szerepeik bemutatására, a női tapasztalat rekonstruálására, valamint a korábban háttérbe szorított női szereplők történeti integrálására törekszik. A másik irány, amit követek az a társadalomtörténeti elemzés, amely pedig a strukturális folyamatokat, intézményi működést, társadalmi mobilizációt, munkamegosztást, hatalmi viszonyokat, társadalmi reprezentációkat vizsgálja.

Ennek megfelelően a szöveg egyes fejezetei hagyományos nőtörténeti megközelítést alkalmaznak, amely elsősorban a női tapasztalatok, szerepvállalások és társadalmi láthatóság bemutatására koncentrál. Ezek tipikus fogalmai *„a nők helyzete", „a nők szerepe", „a nők hozzájárulása", „a női áldozatvállalás", „láthatatlan munka*". Más fejezetek inkább

[7] Lásd erről: Balla Tibor (2015): Az Osztrák-Magyar Monarchia fegyveres ereje a Nagy Háború kitörésekor. In: Szakály Sándor (szerk.): *Egy ezred év viharaiban meg nem rendült törhetetlen hűség. Székesfehérvár, Magyarország és a Nagy Háború.* Budapest, L'Harmattan, 11–24.
1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. Online: https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800040.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei

társadalomtörténeti és intézménytörténeti elemzési keretben értelmezik a női munkaerő mobilizációját és a hadszervezet működését, olyan fogalmakkal, mint „*munkaerő-mobilizáció”, „intézményi integráció”, „társadalmi szerepelvárás”, „hátországi munkamegosztás”, „hadigazdasági racionalizáció*”. A kettős elemzési keret biztosítja, hogy a vizsgálat egyszerre értelmezze a női háborús tapasztalatok szubjektív dimenzióit, valamint a katonai és hadigazdasági intézményrendszer objektív működési mechanizmusait. A dolgozat elsődlegesen társadalom- és hadtörténeti megközelítésben vizsgálja a nők első világháborús szerepvállalását, miközben a nőtörténeti kutatások eredményeit elsősorban elemzési perspektívaként és historiográfiai keretként alkalmazza.

Dolgozatomban a nők Nagy Háború alatti magyarországi szerepvállalásának elsődleges levéltári és szakirodalmi források felhasználásával történő, hadtudományi szempontú összefoglalására vállalkoztam, amelyet a korábbi hazai szakirodalom még nem végzett el, éppen ez adja újszerűségét. A dolgozat témájának aktualitásához nem férhet kétség, hiszen a Magyar Honvédség kötelékében szolgáló nők száma folyamatosan bővül, és egyre komolyabb szerepet vállalnak, éppen ezért a had-, gazdaság- és társadalomtörténeti előzmények, vonatkozások megismerése alapvető fontosságú a magyar haderőben napjainkban is zajló összetett folyamatok megértéséhez és feldolgozásához.

Azokkal az interpretációkkal szemben, amelyek a női háborús részvételt kizárólag kiegészítő vagy ideiglenes jelenségként értelmezik, amellett érvelek, hogy a nők jelenléte a hadsereg működésében strukturális jelentőséggel bírt, még ha ez formálisan nem is járt együtt teljes intézményi elismeréssel.

A Monarchia haderejének női segédszemélyzetét a magyar hadtörténetírás csak töredékesen vizsgálta, a kutatások többsége vagy általános nőtörténeti, vagy egészségügytörténeti, vagy emlékezetpolitikai fókuszú, miközben hiányzik a hadszervezet működésébe integrált női szerepek komplex elemzése. A nemzetközi kutatás már régóta foglalkozik "*women and war", "military gender history", "home front studies", "total war mobilization*" kérdésekkel, de Ausztria–Magyarország vonatkozásában továbbra is vannak hiányok, amikre közösen, magyar kutatóként tudunk válaszolni.

A kutatás során abból a hadtörténeti alapfeltevésből indulok ki, hogy a modern tömeghadseregek működése a Nagy Háború alatt a társadalom korábban nem látott mértékű mobilizációját igényelte, amely a női munkaerő hadszervezeti és hadigazdasági integrációját is elősegítette. A dolgozat központi tudományos problémája annak vizsgálata, hogy az első világháború során az Osztrák–Magyar Monarchia hadszervezete milyen módon és milyen

korlátok között integrálta a női munkaerőt, valamint, hogy ez milyen intézményi és társadalmi következményekkel járt. A munka egyik nóvuma, hogy a női szerepvállalást nem kizárólag társadalomtörténeti vagy emlékezetpolitikai szempontból vizsgálom, hanem a Monarchia hadszervezetének működésével összefüggésben elemzem. A disszertáció hozzájárulhat a Dunai Birodalom hadszervezetének működéséről alkotott kép árnyalásához is, különösen a hátországi támogató és adminisztratív funkciók személyi összetételének vizsgálatán keresztül.

A kutatás újdonsága nem kizárólag abban áll, hogy feltárom a nők első világháborús szerepvállalásának különböző formáit, hanem abban is, hogy azt a hadszervezet működésének és a modern tömegháború erőforrás-gazdálkodásának összefüggésében értelmezem. A nőket nem pusztán a háború passzív elszenvedőiként vagy rendkívüli egyéni teljesítményeket nyújtó szereplőkként vizsgálom, hanem a hadviselés személyi és gazdasági erőforrás-rendszerének funkcionális elemeiként. Ennek megfelelően a katonai szervezet működése, a hadigazdaság, a hátország és a hadszíntér közötti kapcsolatrendszer vizsgálatán keresztül elemzem a női szerepvállalás különböző formáit.

A hadtudomány klasszikus elméletei alapján az első világháború a tömeghadseregek és a totális mozgósítás korszaka, ahol a frontvonal és a hátország (*Front und Heimat*) közötti merev elhatárolódás felbomlott.[8] A totális háború kontextusában a nők fegyveres erőkbe történő bevonása nem marginális epizód, hanem a hadviselő képesség fenntartásának stratégiai feltétele. A munkám során igyekszem rávilágítani arra, hogy a Monarchia hadvezetése a háború elhúzódásával kénytelen volt a humánerőforrás-gazdálkodását radikálisan átstrukturálni, s a hátországi fegyvertelen és adminisztratív funkciók szisztematikus női munkaerővel történő kiváltásával (élőerő-kiváltás és szolgálati racionalizáció) közvetlenül biztosítani a frontvonal harcoló alakulatainak feltöltöttségét. A nők első világháborús katonai alkalmazása nem pusztán átmeneti és marginális szükségmegoldás volt, hanem a modern, ipari tömeghadseregek fenntarthatóságának és működési hatékonyságának strukturális sarokköve.

[8] A fogalom előzményei már Carl von Clausewitz háborúelméletében is fellelhetők, különösen az abszolút háború (*absolute Krieg*) koncepciójában, amely egy olyan elméleti végpontot jelöl, ahol a háborúban részt vevő felek minden rendelkezésre álló erőforrásukat mozgósítják. A kifejezés a két világháború közötti katonai gondolkodásban terjedt el, és legismertebb értelmezéseit Léon Daudet francia író-újságíró és Erich Ludendorff adta, aki az első világháború német hadvezetésének kulcsfigurája volt. A modern háborút a teljes társadalom politikai, gazdasági és pszichológiai erőforrásainak bevonásával jellemezte. Lásd erről: Clausewitz, Carl (2013): *A háborúról.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 37–57.; Léon Daudet (1918): *La guerre totale.* Paris: Nouvelle librairie nationale, 8–18.; Ludendorff, Erich (1935): *Der totale Krieg.* München: Ludendorffs Verlag, 3–35.

Kutatási kérdések és hipotézisek

A disszertáció a következő kutatási kérdésekre keresi a választ:

1. Milyen formákban kapcsolódtak be a nők az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erejének működésébe az első világháború időszakában?
2. Mely területeken jelent meg a női szerepvállalás a hadsereg közvetlen és közvetett támogató rendszerében, különösen a katonai egészségügy, az adminisztráció, a segédszolgálatok és a Vöröskereszt működésében?
3. Milyen problémák és nehézségek kísérték a nők fegyveres erőkhöz kapcsolódó szolgálatát, valamint mely területeken bizonyult tevékenységük különösen jelentősnek?
4. Miként módosult, formálódott a nőkről és szerepükről korábban kialakult kép a háborús körülmények következtében, valamint eredményeként?
5. Milyen hasonlóságok és különbségek figyelhetők meg az Osztrák–Magyar Monarchia és más hadviselő államok női mobilizációs gyakorlata között?

A kutatás elején az alábbi hipotéziseket állítottam fel:

H1: Az első világháború során az Osztrák–Magyar Monarchiában a női munkaerő intézményes alkalmazása a hadigazdaságban és a hadsereg háttérszolgálataiban a hadigazdasági és hadszervezeti fenntarthatóság alapvető feltételévé vált.

H2: Az Osztrák–Magyar Monarchia hadvezetése a női segéderők alkalmazását fokozatosan formalizált szolgálati keretek közé integrálta.

H3: Az első világháború során a nők elleni háborús erőszak, az internálás, valamint a megszállt területeken alkalmazott katonai kényszerintézkedések nem elszigetelt események voltak, hanem a modern tömegháború katonai működéséből következő, intézményesen is értelmezhető jelenségek, amelyek a civil lakosság feletti katonai kontroll eszközeiként szolgáltak.

H4: A nők hadigazdasági és katonai segédszolgálati alkalmazása átalakította a női munkavállalás társadalmi megítélését és intézményi elfogadottságát.

H5: A Monarchia kényszerű modernizációja, a női segédcsapatok formalizálása és a hátországi munkaerő-racionalizáció nem elszigetelt jelenség volt, ugyanez lezajlott a központi hatalmak és az antant államainak mozgósítási gyakorlatában.

A kutatás célkitűzése és módszertana

A disszertáció jellegét tekintve az alkalmazott hadtudományi kutatások[9] körébe sorolható, mivel a fegyveres erők működéséhez kapcsolódó társadalmi és szervezeti jelenségeket vizsgálja. A munka középpontjában a női munkaerő hadseregben és hátországban betöltött funkciói állnak, különös tekintettel arra, miként járultak hozzá a katonai rendszer fenntartásához az Osztrák–Magyar Monarchia első világháborús időszakában. A téma jellegénél fogva a hadtudomány és a társadalomtörténet határterületén helyezkedik el.

A hadtudomány (feltáró, elemző, összehasonlító) kutatási módszereinek az alkalmazásával célom a nők korábbaikhoz képest jelentősen megváltozott szerepének, továbbá áldozatvállalásának bemutatása az első világháború időszakában. Feltárom és elemzem mindennek a törvényi hátterét, a hadseregre, a gazdaságra és a társadalomra gyakorolt pozitív és negatív hatásait és következményeit a témát felölelő összegyűjtött primer levéltári forrásanyag és a legújabb szakirodalmi kutatási eredmények, megállapítások elemzése, értékelése és szintetizálása segítségével. A megváltozott női szerepek érzékeltetését konkrét példákon keresztül teszem meg.

A kutatás során felhasznált források sajátosságai szükségessé teszik azok kritikai kezelését és a vizsgálat korlátjainak explicitté tételét. A levéltári kutatás egyik alapvető nehézsége, hogy a fennmaradt dokumentumok döntő többsége katonai és adminisztratív intézmények működéséhez kötődik, így azok elsősorban intézményi nézőpontot közvetítenek. Ebből fakadóan a női szereplők megjelenése sok esetben közvetett, fragmentált, illetve az adott szervezeti logikának alárendelt módon történik.

A katonai adminisztráció forrásai emellett strukturális torzításokat is hordoznak, mivel a dokumentáció elsődleges célja nem a társadalmi folyamatok rögzítése, hanem a működés fenntartása volt. Ennek következtében a női jelenlét gyakran csak akkor válik láthatóvá, amikor az a hadsereg működése szempontjából relevánssá válik, ami torzíthatja a tényleges részvétel arányait és jellegét.

A sajtóforrások felhasználása szintén körültekintést igényel, mivel azok a háborús propaganda és a társadalmi mobilizáció eszközeként működtek. Ennek megfelelően a női szerepek ábrázolása sok esetben normatív és idealizált keretek között jelenik meg, amely nem feltétlenül tükrözi a mindennapi tapasztalatokat.

[9] Ezen rész elkészítéséhez az alábbi munkát vettem alapul: Gőcze István: A tudományos kutatás módszerei. *Hadtudományi Szemle*, 2011. 3. sz. 157–166.

A visszaemlékezések és memoárok további sajátossága, hogy retrospektív konstrukciók, amelyek az egyéni tapasztalatokat utólagos értelmezési keretekbe ágyazzák. Ezek a források ugyanakkor nélkülözhetetlenek a női tapasztalat rekonstruálásához, de használatuk során figyelembe kell venni az emlékezet szelektív és narratív természetét.

Mindezekből következően a dolgozat a különböző típusú források összevetésére és kritikai szintézisére törekszik, annak érdekében, hogy a női szerepek minél árnyaltabb és több szempontot érvényesítő rekonstrukciója valósulhasson meg.

A hipotézisek igazolása és értékelése a történeti források (levéltári dokumentumok, naplók, visszaemlékezések, sajtóforrások, rendeletek) kritikai elemzése és összehasonlító vizsgálata révén történik, az elméleti-logikai módszerek (analízis, szintézis, indukció, dedukció és analógia) alkalmazásával.

A vizsgálat induktív úton, egyedi forrásokból (ápolónői naplók, toborzási kérvények, helyőrségi jelentések) kiindulva térképezi fel a nők intézményi szerepvállalásának mintázatait, majd ezekből deduktív módon vonja le a cs. és kir. haderő szervezeti-fegyelmi logikájára vonatkozó általánosabb következtetéseket; az analízis és szintézis műveletei az egyes irattári egységek (pl. hadosztályparancsnokságok iratanyaga) belső tagolásának feltárásában, illetve azok összegző értelmezésében realizálódnak, míg az analógia elsősorban a német hadigazdaság párhuzamos jelenségeivel való összevetésben kap szerepet.

Az értekezés felépítése

A disszertáció nyolc fejezetből tevődik össze és elsődlegesen a nők hadszíntéri szerepvállalását, valamint tevékenységi formáit vizsgálja az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erejének keretein belül, nemzetközi kitekintéssel. A kutatás középpontjában azok a szerepkörök állnak, amelyekben nők közvetlenül vagy közvetve részt vettek a háborús erőfeszítésekben – különösen az ápolónői szolgálat, a női segéderők alkalmazása, a hadszíntéri egészségügyi és hírszerzői munka, valamint a hátországi katonai adminisztráció területén. A dolgozatnak emellett fontos szelete a női hadiszolgálat társadalmi megítélésére, intézményi szabályozása.

A Monarchiára fókuszáló elemzést nemzetközi összehasonlító perspektíva egészíti ki, elsősorban Nagy-Britannia, Németország, Franciaország, Olaszország és Oroszország példáján keresztül, amely lehetőséget teremt annak vizsgálatára, hogy a hadviselő államok

miként vonták be a nőket a háborús munkamegosztásba, illetve milyen eltérések és hasonlóságok figyelhetők meg a női hadiszolgálat szervezeti és társadalmi megítélésében.

Terjedelmi okokból a disszertáció a hátország vizsgálata során elsősorban azokra a területekre koncentrál, amelyek közvetlen kapcsolatban álltak a hadszíntéri működéssel és a hadsereg ellátásával. Ennek megfelelően kiemelt figyelmet kap a női munkaerő katonai célú alkalmazása, a hadi-egészségügyi szolgálat, a hadigazdaság működése, valamint a katonai adminisztráció és társadalmi mobilizáció kérdésköre. A kutatás nem törekszik a hátország teljes társadalomtörténeti feldolgozására, hanem elsősorban a hadtudomány szempontjából releváns jelenségeket és intézményeket vizsgálja. A dolgozat az osztrák–magyar hátország működését nem önmagában, hanem nemzetközi összehasonlító keretben elemzi, különösen Nagy-Britannia, Németország, Franciaország példájával összevetve. Ez a megközelítés lehetőséget biztosít annak feltárására, hogy a különböző hadviselő államok milyen módon szervezték meg a hátország mozgósítását, a női munkaerő bevonását és a hadsereg támogatását, illetve milyen sajátosságok jellemezték az Osztrák–Magyar Monarchia rendszerét a nemzetközi tendenciákhoz képest.

A dolgozat második része a nők és a szexualitás, valamint a háborús erőszakkal való szembesülés kérdéskörére fókuszál. A fejezetek kitérnek a szexuális erőszak jelenségére, a katonai fegyelem és megszállás alatt kialakuló hatalmi aszimmetriákra, valamint arra is, hogyan jelent meg mindez a kortárs diskurzusokban és intézményi válaszokban. A téma feldolgozásának indoka, hogy a női háborús tapasztalat nem érthető meg kizárólag a munkaerő- vagy szolgálati szerepeken keresztül, hanem elengedhetetlen annak vizsgálata is, miként váltak a nők a háborús erőszak elszenvedőivé. Ez a megközelítés lehetővé teszi a háború társadalmi hatásainak árnyaltabb értelmezését, különös tekintettel a nemi viszonyok átalakulására és a civil lakosság sérülékenységére. Az értekezést a hipotézisek konkrét vizsgálata zárja, amely rámutatnak az eredmények tudományos hasznosítására majd végül ajánlásokat fogalmazok meg a további kutatási irányokra és a szakmai munkára vonatkozóan.

Összegzett következtetések

A disszertáció célja annak feltárása volt, hogy az első világháború időszakában a nők milyen formákban és milyen mértékben kapcsolódtak be az Osztrák–Magyar Monarchia katonai rendszerének működésébe, valamint miként járultak hozzá a fegyveres erők fenntartásához, a hadigazdaság működéséhez, továbbá a hátország stabilitásának biztosításához. A kutatás

középpontjában a női tevékenységek hadtudományi szempontú vizsgálata állt, amely a hagyományos társadalomtörténeti és nőtörténeti megközelítéseket kiegészítve arra kereste a választ, hogy a női munka és szolgálat milyen módon vált a modern hadviselés egyik nélkülözhetetlen elemévé. A dolgozat elsődlegesen levéltári források, korabeli sajtóanyagok, jogszabályok, naplók, visszaemlékezések és nemzetközi szakirodalom felhasználásával vizsgálta a női szerepvállalás katonai, társadalmi, illetve gazdasági összefüggéseit.

A kutatás során egyértelműen kirajzolódott, hogy az első világháború a nők társadalmi helyzetének és szerepköreinek történetében alapvető fordulópontot jelentett. A modern totális háború körülményei között a hadviselő államoknak olyan mértékű emberi, gazdasági és társadalmi mozgósítást kellett végrehajtaniuk, amely korábban elképzelhetetlen lett volna. A férfi munkaerő tömeges frontra vezénylése következtében a hátország működtetése, a haditermelés fenntartása, valamint a katonai adminisztráció és egészségügyi rendszer működése egyre nagyobb mértékben támaszkodott a női munkaerőre. A nők szerepe ennek következtében jelentősen kibővült, és számos olyan területre is kiterjedt, amely a katonai összeütközést megelőző időszakban alapvetően férfiak által dominált szférának számított. E folyamat korai előzményei közé sorolhatók a háborút megelőzően megjelenő úttörő pilótanők, akiknek tevékenysége hozzájárult a női repülés későbbi kibontakozásához. Mindennek hosszabb távú jelentőségét jelzi, hogy a női repülés a két világháború közötti időszakban tovább fejlődött, majd a második világháború idején több országban – eltérő formákban – katonai feladatok ellátására is kiterjedt.

A dolgozat egyik legfontosabb szegmensét a női segéderők és adminisztratív alkalmazottak szerepének vizsgálata jelenteti. A hadügyminisztériumi és közigazgatási források alapján megállapítható, hogy a háború elhúzódásával a katonai vezetés egyre tudatosabban törekedett a hátországi férfi munkaerő nőkkel történő kiváltására. A nők megjelentek a katonai adminisztrációban, az irodai és nyilvántartási munkakörökben, a postai és távíró-szolgálatban, valamint különböző logisztikai és kisegítő feladatkörökben. A női segéderők alkalmazása lehetővé tette további férfi állomány frontszolgálatra történő átcsoportosítását, ezáltal közvetlen módon kapcsolódott a hadsereg működőképességéhez. A női szerepvállalás így a hadviselés katonai, gazdasági, egészségügyi és társadalmi hátterének szinte valamennyi területére kiterjedt.

A hadszínteret a korabeli társadalmi felfogás különösen veszélyes térként értelmezte a nők számára, ahol az erőszak különböző formáival és azok következményeivel a konzervatív nézetek szerint elsősorban a férfiak voltak képesek szembenézni. A nők hadseregen belüli

alkalmazása ezért nem pusztán gyakorlati, hanem jelentős társadalmi és kulturális kihívást is jelentett, mivel megbontotta azt az uralkodó nemi rendet, amely a nőket elsősorban az otthoni, míg a férfiakat a frontszolgálathoz kötötte. Ez a változás a katonai állomány részéről is újfajta alkalmazkodást és elfogadást követelt meg.

Feltártam, hogy a női segéderők felállítása alapvetően szükségszerű intézkedés volt, amelyet a hadvezetés a sikeres hadviselés érdekében elengedhetetlennek tekintett. A katonai vezetés ennek megfelelően minden más szempontot alárendelt a hadsereg működőképességének fenntartásának, és ennek részeként célzott toborzási kampányokat szervezett a női munkaerő bevonására. A toborzás hatékonyságának növelése érdekében létrehozták az állami nősegítő szolgálat intézményi kereteit, amely a fegyveres erők utánpótlási rendszerének központi irányítása alatt működött.

Az adminisztratív és szervezeti háttér megerősítését szolgálta az is, hogy a központi irodán belül külön osztály foglalkozott a női segédszemélyzet ügyeivel. Ezzel párhuzamosan szükségessé vált egy egységes és részletes szabályozási rendszer kialakítása is, amely átfogó módon rendezte a hadseregben szolgáló nők felvételének, alkalmazásának és szolgálati kötelezettségeinek kereteit.

A hadvezetés további lényeges lépése a női segédszemélyzet intézményi továbbfejlesztése, valamint igényeik és szükségleteik fokozott figyelembevétele volt. E folyamatban a különböző női szervezeteket partnerként vonták be, felismerve, hogy a női munkaerő mozgósításának társadalmi elfogadottsága és gyakorlati sikeressége jelentős mértékben függött ezen szervezetek támogatásától, illetve együttműködésétől.

A női segéderők vizsgálata rámutatott arra, hogy alkalmazásuk nem csupán katonai-szervezeti kérdés volt, hanem társadalomtörténeti jelenség is. A rendelkezésre álló források alapján e nők társadalmi háttere nem volt egységes: soraikban egyaránt megtalálhatók voltak képzettebb, adminisztratív feladatokat – például gépírói vagy telefonkezelői munkát – ellátó nők, valamint alacsonyabb képzettséget igénylő munkakörökben, például mosónőként, varrónőként vagy konyhai alkalmazottként foglalkoztatottak. A toborzás lehetőségeit jelentősen befolyásolták a helyi társadalmi és gazdasági viszonyok: a fejlettebb városi térségekben könnyebb volt megfelelő munkaerőt találni, míg a mezőgazdasági jellegű, munkaerőhiánnyal küzdő területeken a nők katonai célú foglalkoztatása nagyobb nehézségekbe ütközött. Ez azt mutatja, hogy a női segéderők alkalmazását nemcsak a hadsereg igényei, hanem a hátország társadalmi és gazdasági szerkezete is meghatározta.

Mindezzel párhuzamosan a nők más formákban is folyamatosan jelen voltak a hadszíntereken, illetve a háborús tér különböző aspektusaiban. Az orvosnők, az ápolónők, illetve a Vöröskereszthez, valamint a katonai egészségügyi intézményrendszerhez kapcsolódó női segéderők nélkülözhetetlen szerepet töltöttek be a sebesültek és betegek ellátásában, a tábori és tartalékkórházak működtetésében, valamint a járványok kezelésében. Tevékenységük a hadsereg egészségügyi ellátóláncának szerves részét képezte, és közvetlenül hozzájárult a harcképesség fenntartásához.

A dolgozat külön figyelmet fordított a női haditudósítók és propaganda szerepének vizsgálatára is. A női haditudósítók tevékenysége sajátos módon kapcsolta össze a front és a hátország világát, miközben új perspektívát kínált a háborús események bemutatására. A női szerzők beszámolói gyakran hangsúlyosabban foglalkoztak a sebesültek, a civilek, valamint a háborús szenvedések kérdésével. A propaganda ugyanakkor továbbra is elsősorban a tradicionális női szerepfelfogást erősítette, és a nőket jellemzően a gondoskodás, az önfeláldozás és a hazafias kötelességteljesítés keretei között jelenítette meg.

Kitértem a női kémkedés és hírszerzés kérdésére is, amely a modern háború egyik sajátos területét jelenti. A források alapján megállapítható, hogy a nők több hadviselő államban részt vettek információszerző és hírszerző tevékenységekben, részben azért, mert a társadalmi sztereotípiák kevésbé tekintették őket veszélyesnek vagy katonailag jelentős szereplőnek. A női hírszerzők tevékenysége ugyanakkor jól mutatja, hogy a modern háború során a hadszíntér és a civil szféra közötti határok egyre inkább elmosódtak. A kémtevékenységet végző nők szerepe több esetben stratégiai jelentőséggel bírt, hiszen a katonai információk megszerzése, továbbítása vagy éppen az ellenséges fél megtévesztése közvetlen hatást gyakorolhatott a hadműveletek alakulására. E szerepkör a kortárs percepcióban gyakran kiemelten dramatizált dimenzióval vegyült elég csak például Edith Cavell vagy Mata Hari történetére gondolnunk.

Bár hivatalosan nem engedélyezték, a források alapján fegyverrel harcoló nők jelenléte is kimutatható, különösen az ukrán és lengyel önkéntes alakulatokban. Illetve a dél-kelet európai régió kapcsán. Esetükben gyakran álruhában, férfiként azonosítva magukat kapcsolódtak be a harci cselekményekbe, ami különösen élesen mutatja a hagyományos nemi szerepek határainak átlépését. Mindemellett a hadszíntéren szolgáló nők helytállása, kitartása és sok esetben személyes kockázatvállalása a korabeli katonai erények – kötelességtudat, fegyelem, önfeláldozás és bátorság – női megjelenési formájaként is értelmezhető. Mellyel feletteseik elismerését is kivívták, többen katonai rendfokozatot is elnyertek.

A disszertáció fontos részét alkotja a prostitúció és a nemi betegségek kérdésének vizsgálata. A háború éveiben a katonai vezetés és az államigazgatás kiemelt figyelmet fordított a prostitúció szabályozására és ellenőrzésére, elsősorban a nemi betegségek terjedésének megakadályozása érdekében. A tábori bordélyok működtetése, az egészségügyi ellenőrzések. valamint a rendészeti intézkedések mindezt jól mutatják. A kérdéskör ugyanakkor nem csupán egészségügyi vagy rendészeti problémaként jelent meg, hanem szorosan kapcsolódott a háborús társadalom morális és szociális válságjelenségeihez is.

Külön fejezetben foglalkoztam a nőket érő háborús erőszak kérdésével. A megszállt területeken, valamint a frontvonalak közelében élő nők különösen kiszolgáltatott helyzetbe kerültek, és gyakran váltak szexuális erőszak, fosztogatások vagy egyéb atrocitások áldozataivá. A források alapján megállapítható, hogy a nemi erőszak a modern háború egyik kísérőjelenségeként jelent meg, amely a katonai megszállás, a hatalmi aszimmetriák és a háborús brutalizáció következménye volt.

A háború során a civil lakosság mindennapi élete egyre inkább militarizált keretek közé került, amely különösen érzékenyen érintette a nőket. Az internálások, a mozgáskorlátozások, valamint a különböző rendészeti intézkedések jól mutatják, hogy a háborús állam fokozatosan kiterjesztette ellenőrzését a társadalom egészére. A nők egyszerre váltak a háborús mobilizáció aktív résztvevőivé és a fokozódó állami kontroll elszenvedőivé. Ez megnyilvánult többek között a családtagok elvesztésében, az egzisztenciális bizonytalanság növekedésében, valamint saját szabadságuk korlátozásában is. Ez a tapasztalat a világégés egyik legsúlyosabb, gyakran háttérbe szorított női vonatkozása, amely a kiszolgáltatottság, a testi integritás megsértése és társadalmi megbélyegzés kérdéseit is felveti.

A női munkaerő hadigazdasági jelentősége szintén meghatározó volt. A hadiüzemekben, lőszergyárakban, közlekedési vállalatoknál és a mezőgazdasági üzemekben dolgozó nők munkája nélkül a haditermelés fenntartása komoly nehézségekbe ütközött volna. A korabeli statisztikák és hivatalos jelentések alapján megállapítható, hogy a női munkavállalás a háború éveiben jelentős mértékben növekedett, különösen az ipari termelésben, illetve az állami szolgáltatások területén, és e növekedés hatása a háborút követően is érzékelhető maradt. A női szolgálatot és háborús jelenlétet ugyanakkor számos egyéb nehézség is kísérte, így a túlterheltség, az alacsony társadalmi és anyagi megbecsülés, a veszélyes munkakörülmények, valamint a folyamatos fizikai, illetőleg lelki megterhelés.

A disszertációban nemzetközi összehasonlító perspektívában is vizsgáltam a női mobilizáció kérdését. Kimutattam, hogy a Monarchia gyakorlata számos ponton hasonlóságot mutatott

más hadviselő államok rendszerével, ugyanakkor a birodalom sajátos társadalmi és politikai szerkezete miatt a női szerepvállalás intézményesülése sok esetben korlátozottabb formában valósult meg.

A korabeli sajtó és hivatalos diskurzus elemzése alapján megállapítható, hogy a női háborús szerepvállalás megítélése alapvetően ambivalens volt. Miközben a női munka nélkülözhetetlenné vált a hadviselés fenntartásához, a társadalom továbbra is elsősorban a tradicionális női szerepfelfogás keretei között értelmezte a női jelenlétet. Jellemzően a gondoskodó, önfeláldozó és támogató nő képét erősítették, miközben a női munka katonai és szervezeti jelentősége háttérbe szorult. A női szerepvállalás bővülése tehát nem járt együtt a nemi szerepekről alkotott társadalmi normák gyors és teljes átalakulásával.

A háborús tapasztalatok ugyanakkor jelentős hatással voltak a női identitás és önkép alakulására is. A nők tömeges munkavállalása, önálló döntéshozatala és közéleti jelenléte olyan tapasztalatokat eredményezett, amelyek korábban sokak számára elérhetetlenek voltak. Számos nő számára a háború időszaka jelentette az első alkalmat arra, hogy önálló keresettel rendelkezzen, hivatalos ügyeket intézzen vagy a család tényleges vezetőjévé váljon. Bár a háború után sok területen megkísérelték visszaállítani a hagyományos társadalmi rendet, a női szerepek átalakulásának tapasztalata már nem volt teljes mértékben visszafordítható. A háborús tapasztalatok hozzájárultak ahhoz, hogy a női munkavállalás és a társadalmi szerepvállalás megítélése fokozatosan átalakuljon.

A nők helytálltak a gyárakban, az otthoni gazdaságban és a jótékonyság terén is. Bebizonyították, hogy tömeges alkalmazásuk nem volt hiba, illetve, hogy ők is ugyanolyan hasznos tagjai a társadalomnak, mint a férfiak.

Összességében megállapítható, hogy az első világháború során a nők az Osztrák–Magyar Monarchia hadviselő rendszerének nem csupán kiegészítő szereplőivé, hanem annak működését alapvetően támogató és fenntartó tényezőivé váltak. A női szerepvállalás kiterjedése egyaránt átalakította a hadviselés társadalmi hátterét, valamint a nőkről alkotott korabeli társadalmi képet. Ebben jelentős szerepet játszottak az általam bemutatott kiemelkedő női szereplők.

Mindazonáltal az első világháború e tekintetben olyan fordulópontot jelentett, amely elindította azt a hosszabb távú történeti folyamatot, amely a második világháború idején tovább szélesedett, és napjainkig érezhető módon hozzájárult a nők fokozott jelenlétéhez a katonai környezetben.

A hipotézisek vizsgálatának eredményei-új tudományos eredmények

A disszertáció központi célja annak vizsgálata volt, hogy az első világháború időszakában az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erejének, illetve hadigazdaságának működésében milyen szerepet töltöttek be a nők, különös tekintettel a hadszíntéri és hátországi tevékenységekre, valamint ezek társadalmi és intézményi beágyazottságára. A kutatás öt hipotézis mentén vizsgálta a női munkaerő, a segéderők, valamint a társadalmi reprezentációk viszonyát, amelyeket a levéltári források, jogszabályok, sajtóanyagok és szervezeti dokumentumok elemzése támasztott alá.

1. tudományos eredmény – a női munkaerő strukturális szerepe

Feltártam és rendszereztem azokat a szervezeti mechanizmusokat, amelyek révén a női segédszemélyzet (*weibliche Hilfskräfte*) integrációja biztosította a cs. és kir. fegyveres erők háttérintézményeinek funkcionális stabilitását. Dokumentáltam, hogy a katonai egészségügyben és adminisztrációban végrehajtott női munkaerő bevonása közvetlenül tette lehetővé a hadra fogható, fegyveres katonai állomány frontszolgálati felszabadítását, és hogy a női munkaerő nem csupán mennyiségi értelemben pótolta a kieső férfi munkaerőt, hanem új működési mintákat is kialakított, amelyek a háborús gazdaság sajátosságaihoz igazodtak. Új tudományos eredmény, hogy bizonyítottam: a női munkaerő mobilizációja nem kiegészítő vagy ad-hoc jellegű intézkedés volt, hanem a totális anyagháború fenntarthatóságának primér szervezeti feltétele. Ennek következtében a női munkavállalás a modern, totális háború egyik alapvető struktúrális elemévé vált.

2. tudományos eredmény – normatív kontinuitás és poszthábórús gyorsuló emancipáció

A kutatás eredményei árnyalták azt a hipotézist, hogy az első világháború során a női hadigazdasági és katonai segédszolgálati szerepvállalás átalakította a nők munkavállalásának társadalmi és intézményi megítélését az Osztrák–Magyar Monarchiában.

A korabeli állami és sajtódiskurzusok feldolgozása azt az eredményt hozta, hogy a női hadiszolgálatot továbbra is rendkívüli, átmeneti és háborús szükséghelyzethez kötött szerepként értelmezték, a női szerepvállalás legitimációja elsősorban a hazafias kötelesség, az áldozatvállalás és a rendkívüli háborús körülmények narratíváján keresztül történt, nem pedig a nemi szerepek tartós társadalmi újradefiniálásának igényével. Bebizonyosodott, hogy a háború nem közvetlen normaváltást eredményezett, hanem egy olyan strukturális fordulópontot, amely az emancipáció későbbi felgyorsulásának feltételeit megteremtette. (E megállapítás összhangban áll a nemzetközi történettudomány legújabb eredményeivel,

ugyanakkor a Monarchia katonai és társadalmi viszonyainak sajátosságait feltáró primer források alapján azok regionális érvényességét is alátámasztja.)

3. tudományos eredmény – intézményesülés

A kutatás eredményei alátámasztották azt a hipotézist, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia hadvezetése a háború során fokozatosan formalizált szolgálati keretek közé integrálta a női segéderők alkalmazását.

A levéltári dokumentumok és rendeletek összegyűjtésével, elemzésével feltártam a női munkaerő katonai intézményesülésének fázisait az Osztrák–Magyar Monarchia hadszervezetében. Bebizonyítottam, hogy a hadvezetés a spontán és informális női önkéntesség (pl. 1914-es jótékonysági és ápolói mozgalmak) modelljétől a háború elhúzódásával kénytelen volt elmozdulni egy erősen bürokratizált, formalizált és militarizált állami toborzási és szolgálati modell irányába (pl. a Hadügyminisztérium Női Részlegének 1917-es felállítása, az 1918-as női asszisztensi szabályzatok).

4. tudományos eredmény – A háborús erőszak strukturális értelmezése a Monarchia hadműveleti rendszerében

Elsőként vizsgáltam egységes hadtörténeti és társadalomtörténeti keretben a nők elleni háborús erőszak, az internálás, a megszállási politika, a hadifoglyokkal kialakuló kapcsolatok, valamint a háborús szexualitás összefüggéseit az Osztrák–Magyar Monarchia vonatkozásában. A levéltári dokumentumok, sajtóforrások, jogszabályok és egodokumentumok összevetésével és szövegelemzésével igazoltam, hogy a nők elleni erőszak nem csupán egyedi túlkapások sorozataként értelmezhető, hanem a modern tömegháború katonai és megszállási gyakorlatának strukturális velejárója volt**.**

Kimutattam továbbá, hogy az internálás, a civil lakosság mozgásának korlátozása, valamint a női test feletti fokozott állami és katonai kontroll a hadviselés biztonságpolitikai és igazgatási eszközrendszerének részét képezte. A kutatás eredményeként megfogalmazható, hogy a nőket nem kizárólag a háború passzív elszenvedőiként, hanem a katonai megszállási rendszer által közvetlenül érintett társadalmi szereplőkként kell értelmezi.

5. tudományos eredmény – A női segédcsapatok formalizálása és a hátországi munkaerő-racionalizáció regionális különbségekkel, de lezajlott a központi hatalmak és az antant államainak mozgósítási gyakorlatában is

Nemzetközi összehasonlító perspektívában is vizsgáltam a női mobilizáció kérdését, amelynek új kutatási eredménye, hogy jóllehet a Monarchia gyakorlata számos ponton

hasonlóságot mutatott más hadviselő államok rendszerével, ugyanakkor a birodalom sajátos társadalmi és politikai szerkezete miatt a női szerepvállalás intézményesülése sok esetben korlátozottabb formában valósult meg, mint más európai hadviselő államokban, például Nagy-Britanniában vagy Franciaországban.

Ajánlások

A disszertáció eredményeit elsősorban a hadtörténettel, társadalomtörténettel és genderkutatással foglalkozó kutatók számára ajánlom, mivel a munka a női munkaerő hadszervezeti integrációján keresztül új szempontokkal járul hozzá az Osztrák–Magyar Monarchia első világháborús működésének értelmezéséhez. Különösen hasznos lehet azoknak a történészeknek és kutatóknak, akik a modern tömeghadseregek társadalmi beágyazottságát, valamint a nem harcoló személyi állomány szerepét vizsgálják.

A kutatás eredményeinek felhasználhatósága

A kutatás eredményei hasznosíthatók a katonai intézménytörténettel foglalkozó szakemberek számára is, mivel rávilágítanak a női segéderők jogállására, szolgálati szabályozására, valamint a katonai bürokráciába való beilleszkedésük sajátosságaira.

A pedagógiai és oktatási hasznosíthatóság szempontjából a munka felhasználható a Nemzeti Közszolgálati Egyem Hadtudományi és Honvédtisztképző karán folyó hadtörténelem oktatásában, hiszen a doktoranduszok között is egyre nagyobb számmal találhatunk nőket.

Új kutatási irányok

A kutatás további irányát jelentheti az Osztrák–Magyar Monarchia női segéderőinek összehasonlító vizsgálata más hadviselő államok – különösen Németország, Oroszország, Franciaország vagy Nagy-Britannia – első világháborús gyakorlatával. A dolgozat egyik legerősebb fókuszpontja véleményem szerint a hadszervezeti dimenzió. Itt további kutatások vizsgálhatják a női személyzet jogállását, szolgálati szabályozását, adminisztratív integrációját, vagy a katonai bürokráciával való kapcsolatát.

A jövőbeni kutatás további perspektíváját jelentheti annak vizsgálata, hogy az első világháború során kialakult női hadiszolgálati és segédszolgálati formák milyen mértékben hatottak a két világháború közötti katonai, illetve társadalmi szerepfelfogásokra.

Mivel a dolgozat időkerete az első világháború éveire terjed ki, a jövőbeni kutatások számára fontos irányt jelenthet annak vizsgálata, hogy a háború végén a katonai egészségügyi szolgálatban és a Magyar Honvédség kötelékében milyen arányban maradtak jelen a nők, illetve milyen feladat- és szerepköröket tölthettek be a háborút követő időszakban.

A jövőbeni kutatás ugyancsak tovább viheti a korabeli sajtó- és propagandaforrások további elemzésének lehetőségét, kimondottan a női hadiszolgálat társadalmi reprezentációinak és emlékezetének mélyebb vizsgálatával. Hogyan ábrázolta a sajtó a női hadiszolgálatot? Milyen ideáltípusok jelentek meg? Hogyan változott a „hazafias nő" képe?

Végül a disszertáció eredményei hozzájárulhatnak az Osztrák–Magyar Monarchia hadszervezetének társadalomtörténeti és intézménytörténeti újraértelmezéséhez, különösen a hátországi támogató funkciók, valamint a nem harcoló személyi állomány szerepének vizsgálatán keresztül. A dolgozat árnyalja a Monarchia hadszervezetéről alkotott képet, bemutatja a támogató és háttérfunkciók működését, továbbá hozzájárul a modern tömeghadsereg társadalmi beágyazottságának megértéséhez. Az eredmények ezen túl a katonaszociológiai vizsgálatok számára is relevánsak lehetnek, mivel rávilágítanak arra, hogy a modern tömeghadseregek működése miként alakította át a társadalmi munkamegosztást és a nemi szerepek intézményi kereteit.

A szerző publikációs listája

1. MOLNÁR ZOLTÁN (2024): A nők szerepe az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erejének kötelékében az első világháború időszakában. *Hadtudomány*: A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata, 34: E-szám 72–85.

2. MOLNÁR ZOLTÁN (2024): The role of women during the first world war in Great Britain,1914–1918. *Hadtudomány*: A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata, 34: E-szám 133–147.

3. MOLNÁR ZOLTÁN (2024): A hadiözvegyek és hadiárvák segítése Magyarországon a Nagy Háború időszakában (1914–1918). *Hadtudomány*: A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata, 34: 1. sz. 107–122.

4. MOLNÁR ZOLTÁN (2023): A nők szerepe a kémkedésben a nagy háború idején, 1914–1918. *Hadtudományi Szemle*, 16:1. sz. 59–72.

5. MOLNÁR ZOLTÁN (2022): A nők részvétele a hadiiparban az I. világháború időszakában Magyarországon. *Hadtudományi Szemle*, 15:1. sz. 125–137.

6. MOLNÁR ZOLTÁN (2021): A járványos megbetegedések elleni harc Magyarországon a Nagy Háború időszakában, 1914–1918. *Hadtudományi Szemle,*14:1. sz. 125–138.

7. MOLNÁR ZOLTÁN (2021): Karitatív tevékenység a Nagy Háború idején Magyarországon, valamint Nagy-Britanniában és Franciaországban. *Hadtudományi Szemle,* 14:3. sz. 119–130.

8. MOLNÁR ZOLTÁN (2020): A nők szerepe a háborús hátországban Magyarországon, 1914–1918. *Hadtudományi Szemle*, 13:2. sz. 143–154.

9. MOLNÁR ZOLTÁN (2020): A női szerepek megváltozásának társadalmi és katonai vonatkozásai a dualizmus időszakában, 1867–1914. *Hadtudományi Szemle*, 13:3. sz. 133–146.

10. MOLNÁR ZOLTÁN (2015): Mindennapi sorsok: A háborús hátország megpróbáltatásai. In: SZAKÁLY SÁNDOR (szerk.): *Egy ezred év viharaiban meg nem rendült törhetetlen hűség*: *Székesfehérvár, Magyarország és a Nagy Háború.* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 209–233.

A szerző szakmai-tudományos életrajza

Molnár Zoltán 2012 és 2015 között a Kodolányi János Főiskola Történelem alapképzésén folytatta tanulmányait. 2014-ben a Rákóczi Szövetség „*Ló és Lovas a magyar történelemben*” címmel megrendezésre kerülő Kárpát-medencei versenyén III. helyezést ért el. Tudományos érdeklődése már egyetemi évei alatt az első világháború társadalom- és hadtörténetéhez, különösen a hátország és a civil társadalom kérdéseihez kapcsolódott. E témában OTDK-n is részt vett, *„A háborús hátország megpróbáltatásai 1914–1918*” című dolgozatával a XXXII. OTDK Humán Tudományi Szekciójában 10. helyezést ért el. 2015-ben tanulmánya jelent meg a Szakály Sándor szerkesztette *Székesfehérvár, Magyarország és a Nagy Háború* című kötetben, valamint idegen nyelvű nemzetközi tudományos szaklapban is publikált.

2016 és 2018 között a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelem MA képzésén folytatta tanulmányait. Szakmai gyakorlatát a Hadtörténeti Könyvtárban töltötte, ahol hagyaték- és iratfeldolgozással szerzett tapasztalatot.

2019-ben kezdte meg doktori tanulmányait a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolájában, ahol kutatási témája a nők első világháborús szerepe, kiemelten annak magyar vonatkozásai és hadtörténeti összefüggései.

Összesen 9 publikációja jelent meg a témához kötődően hadtudományi folyóiratokban.

Emellett 2020 és 2022 között a Kodolányi János Egyetem Nemzetközi Tanulmányok mesterképzésén folytatott tanulmányokat. Majd 2023-tól a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Karának Nemzetközi Közszolgálati Kapcsolatok, biztonságpolitika mesterképzésén tanult, amelyen 2026-ban szerzett diplomát. 2025-ben szakmai gyakorlatot teljesített a Nemzetpolitikai Kutatóintézetben.